

SHAXSGA YO'NALTIRILGAN O'QITISH MODELINING TARKIBIY TUZILMASI VA FUNKSIONAL KOMPONENTLARI

*Osiyo Xalqaro universiteti magistri
Karimov Mansur Davlatnazarovich
Ilmiy rahbar: Jalolov Tursunbek Sadriddinovich*

Annotatsiya

Mazkur maqolada shaxsga yo'naltirilgan o'qitish modelining tarkibiy tuzilmasi va funksional komponentlari pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi shaxsga yo'naltirilgan ta'limni samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi modelning asosiy tarkibiy qismlarini aniqlash hamda ularning o'zaro bog'liqligini asoslashdan iborat. Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv, pedagogik modellashtirish, ilmiy adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish va sintez metodlaridan foydalanildi. Natijada maqsadli, diagnostik, mazmuniy, tashkiliy-texnologik, baholash-analitik hamda natijaviy komponentlardan iborat shaxsga yo'naltirilgan o'qitish modeli ishlab chiqildi. Modelning har bir komponenti ta'lim oluvchining individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishga yo'naltirilgan. Ishlab chiqilgan model ta'lim sifatini oshirish, individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirish hamda o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlash uchun metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, pedagogik model, funksional komponentlar, individual ta'lim trayektoriyasi, adaptiv ta'lim, ta'lim texnologiyalari, pedagogik modellashtirish.

Introduction. Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri ta'lim oluvchining shaxsini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim konsepsiyasida o'quvchi faqat bilim oluvchi emas, balki o'z ta'lim faoliyatini rejalashtiruvchi, tahlil qiluvchi va boshqaruvchi faol subyekt sifatida qaraladi. Shu sababli shaxsga yo'naltirilgan o'qitish bugungi pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Shaxsga yo'naltirilgan o'qitishning asosiy g'oyasi har bir ta'lim oluvchining individual imkoniyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari, bilim darajasi va rivojlanish sur'atlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishdan iborat. Mazkur yondashuv o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish, kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish hamda uzluksiz ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik adabiyotlarda shaxsga yo'naltirilgan ta'limning nazariy asoslari keng yoritilgan bo'lsa-da, ushbu ta'lim modelining tarkibiy tuzilmasi va funksional komponentlarini yagona tizim sifatida tavsiflovchi ilmiy tadqiqotlar yetarli darajada emas. Ayniqsa, ta'lim jarayonining barcha bosqichlarini qamrab oladigan kompleks modelni ishlab chiqish zamonaviy pedagogika oldidagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Pedagogik modellashtirish ta'lim jarayonining mazmuni, shakllari, metodlari va natijalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy asosda ifodalash imkonini beradi. Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish modelini ishlab chiqishda maqsadni belgilash, ta'lim oluvchilarni diagnostika qilish, o'quv mazmunini individuallashtirish, ta'lim texnologiyalarini tanlash, natijalarni monitoring qilish hamda baholash kabi bosqichlarning o'zaro uyg'unligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi shaxsga yo'naltirilgan o'qitish modelining tarkibiy tuzilmasini ishlab chiqish, uning funksional komponentlarini ilmiy jihatdan asoslash hamda ularning pedagogik jarayondagi o'rnini aniqlashdan iborat.

Methods. Mazkur tadqiqot shaxsga yo'naltirilgan o'qitish modelining tarkibiy tuzilmasi va funksional komponentlarini ilmiy jihatdan asoslashga qaratilgan bo'lib, unda tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini pedagogik modellashtirish nazariyasi, ta'limni individuallashtirish tamoyillari hamda zamonaviy ta'lim texnologiyalari tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

Nazariy tahlil metodi. Mahalliy va xorijiy olimlarning shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, pedagogik modellashtirish, kompetensiyaviy yondashuv hamda adaptiv o'qitishga oid ilmiy ishlari tahlil qilindi. Mavjud ilmiy qarashlarning o'xshash va farqli jihatlari aniqlanib, tadqiqotning nazariy asoslari shakllantirildi.

Qiyosiy tahlil metodi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning an'anaviy va zamonaviy modellari o'zaro taqqoslandi. Natijada o'qitish modelining samaradorligini belgilovchi asosiy tarkibiy komponentlar aniqlashtirildi.

Tizimli yondashuv. Pedagogik jarayon yagona tizim sifatida qaralib, modelning barcha komponentlari o'zaro bog'liq elementlar sifatida tahlil qilindi. Har bir komponentning funksiyasi va ularning o'zaro aloqadorligi asoslab berildi.

Pedagogik modellashtirish metodi. Tadqiqot davomida shaxsga yo'naltirilgan o'qitish modelining konseptual tuzilmasi ishlab chiqildi. Modelni loyihalashda maqsad, mazmun, metod, vosita, natija hamda baholash elementlari yagona tizimga integratsiya qilindi.

Sintez va umumlashtirish metodi. Turli ilmiy manbalardan olingan nazariy qarashlar umumlashtirildi hamda modelning tarkibiy tuzilmasi shakllantirildi.

Ishlab chiqilgan model quyidagi metodologik tamoyillarga asoslandi:

- shaxsga yo'naltirilganlik;
- individuallashtirish;
- tizimlilik;
- uzluksizlik;
- moslashuvchanlik;
- kompetensiyaviy yondashuv;
- refleksivlik;
- natijadorlik.

Mazkur tamoyillar asosida shaxsga yo'naltirilgan o'qitish modelining oltita funksional komponenti ajratib ko'rsatildi. Bular:

1. **Maqsadli komponent** – ta'limning strategik maqsadlari va kutilayotgan natijalarni belgilaydi.

2. **Diagnostik komponent** – ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlari, bilim darajasi va ehtiyojlarini aniqlaydi.

3. **Mazmuniy komponent** – o'quv mazmunini individuallashtirish va moslashtirishni ta'minlaydi.

4. **Tashkiliy-texnologik komponent** – ta'lim shakllari, metodlari, vositalari va pedagogik texnologiyalarni tanlashni nazarda tutadi.

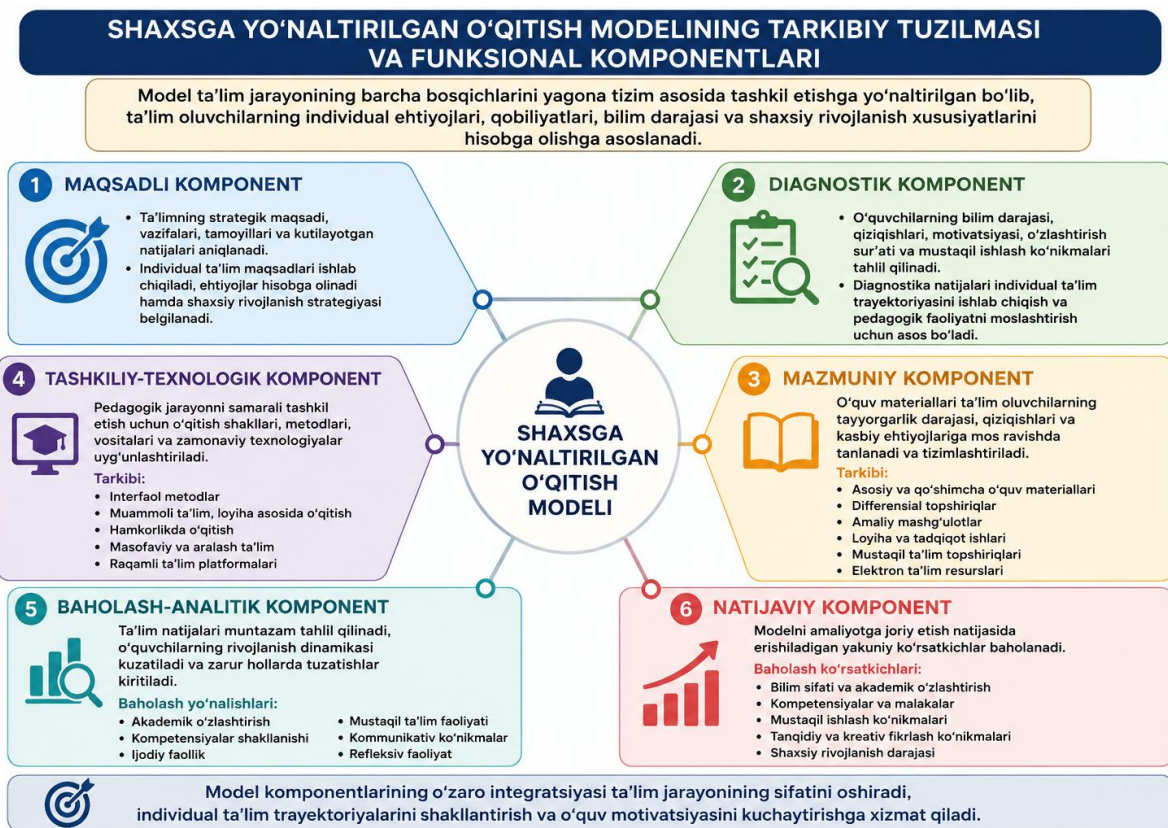
5. **Baholash-analitik komponent** – ta'lim natijalarini monitoring qilish, baholash va tahlil etishni amalga oshiradi.

6. **Natijaviy komponent** – model samaradorligini aniqlaydi hamda ta'lim oluvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanish darajasini baholaydi.

Mazkur metodologiya asosida ishlab chiqilgan model ta'lim jarayonining barcha bosqichlarini o'zaro integratsiyalashgan holda tashkil etishga xizmat qiladi. Modelning tarkibiy tuzilmasi pedagogik jarayonni boshqarish, individual ta'lim trayektoriyalarini shakllantirish va ta'lim sifatini oshirish uchun nazariy hamda amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Results. Tadqiqot davomida shaxsga yo'naltirilgan o'qitishni samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi konseptual pedagogik model ishlab chiqildi. Mazkur model ta'lim jarayonining barcha bosqichlarini yagona tizim asosida tashkil etishga yo'naltirilgan bo'lib, ta'lim oluvchilarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari, bilim darajasi va shaxsiy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Modelning konseptual tuzilmasini ishlab chiqishda tizimlilik, izchillik, uzluksizlik, moslashuvchanlik va shaxsga yo'naltirilganlik tamoyillari asos qilib olindi.

Taklif etilayotgan model oltita funksional komponentdan iborat bo'lib, ular o'zaro chambarchas bog'langan holda pedagogik jarayonning yaxlitligini ta'minlaydi. Har bir komponent muayyan funktsiyani bajarish bilan birga, ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan umumiy maqsadga xizmat qiladi.

1-rasm. Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish modelining tarkibiy tuzilmasi va funksional komponentlari

Modelning birinchi elementi – **maqsadli komponent** hisoblanadi. Mazkur komponent ta'lim jarayonining strategik yo'nalishini belgilaydi. Unda ta'limning asosiy maqsadi, vazifalari, tamoyillari va kutilayotgan natijalari aniqlanadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning asosiy maqsadi ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularning individual salohiyatini yuzaga chiqarish, kasbiy va umumiy kompetensiyalarini shakllantirish hamda uzluksiz ta'lim olishga tayyorlashdan iborat.

Ikkinchi komponent **diagnostik komponent** bo'lib, u ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Diagnostika jarayonida o'quvchilarning bilim darajasi, qiziqishlari, motivatsiyasi, o'quv faoliyati, mustaqil ishlash ko'nikmalari hamda kompetensiyalarining rivojlanish darajasi baholanadi. Diagnostik ma'lumotlar pedagogga har bir ta'lim oluvchi uchun individual yondashuvni belgilash hamda ta'lim mazmunini moslashtirish imkonini beradi.

Mazmuniiy komponent modelning asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Mazkur komponent o'quv materiallarini tanlash, tizimlashtirish va individuallashtirishni nazarda tutadi. O'quv mazmuni davlat ta'lim standartlari talablariga mos holda ishlab chiqilishi bilan birga, ta'lim oluvchilarning qiziqishlari, tayyorgarlik darajasi va kelajakdagi kasbiy ehtiyojlarini ham hisobga olishi zarur. Mazmuniiy komponent doirasida asosiy va qo'shimcha o'quv materiallari, amaliy topshiriqlar, loyiha ishlari hamda mustaqil ta'lim resurslari uyg'unlashtiriladi.

Modelning navbatdagi elementi **tashkiliy-texnologik komponent** hisoblanadi. Ushbu komponent ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan pedagogik texnologiyalar, o'qitish metodlari, vositalari va tashkiliy shakllarni o'z ichiga oladi. Interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, hamkorlikda o'qitish, raqamli ta'lim platformalari, elektron ta'lim resurslari va masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish mazkur komponentning samaradorligini ta'minlaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo'llanilishi ta'lim oluvchilarning faolligini oshirish, mustaqil bilim olish ko'nikmalarini rivojlantirish hamda ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Baholash-analitik komponent pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo'lib, u ta'lim natijalarini muntazam monitoring qilish, tahlil etish va baholashni nazarda tutadi. Ushbu komponent yordamida o'quvchilarning bilim sifati, kompetensiyalarining rivojlanish darajasi, mustaqil ta'lim faoliyati, kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari baholanadi. Monitoring natijalari asosida ta'lim jarayoniga zarur o'zgartirishlar kiritiladi va o'qitish strategiyasi takomillashtiriladi.

Modelning yakunlovchi elementi **natijaviy komponent** bo'lib, u pedagogik faoliyatning umumiy samaradorligini ifodalaydi. Mazkur komponent orqali ta'lim oluvchilarning akademik o'zlashtirish darajasi, kasbiy va tayanch kompetensiyalari, kommunikativ ko'nikmalari, mustaqil ishlash malakalari hamda shaxsiy rivojlanish dinamikasi baholanadi. Natijaviy komponentning tahlili modelning amaliy samaradorligini aniqlash va uni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Discussion. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ishlab chiqilgan shaxsga yo'naltirilgan o'qitish modeli ta'lim jarayonini tizimli tashkil etish va ta'lim oluvchilarning individual rivojlanishini ta'minlashda muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Model tarkibiga kiritilgan maqsadli, diagnostik, mazmuniy, tashkiliy-texnologik, baholash-analitik va natijaviy komponentlar o'zaro uzviy bog'langan holda pedagogik jarayonning yaxlitligini ta'minlaydi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning samaradorligi, avvalo, ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlarini chuqur o'rganish va ular asosida ta'lim mazmunini moslashtirish bilan belgilanadi. Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan model aynan ushbu tamoyilga asoslanganligi sababli, u ta'lim oluvchilarning bilim darajasi, o'quv motivatsiyasi, qiziqishlari va mustaqil faoliyatini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Diagnostik komponent orqali olingan ma'lumotlar asosida ta'lim mazmunini differensiallashtirish va individual ta'lim trayektoriyalarini shakllantirish imkoniyati kengayadi.

Mazmuniy hamda tashkiliy-texnologik komponentlarning uyg'unligi pedagogik jarayonning moslashuvchanligini ta'minlaydi. O'quv materiallarini individuallashtirish, interfaol metodlar va zamonaviy raqamli texnologiyalarni qo'llash

ta'lim oluvchilarning o'quv faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlash va ijodiy yondashishga undaydi. Bu esa kompetensiyaviy yondashuv talablarini samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Baholash-analitik komponentning model tarkibiga kiritilishi ta'lim jarayonini muntazam monitoring qilish, natijalarni tahlil etish va zarur hollarda pedagogik faoliyatni takomillashtirish imkonini beradi. Mazkur komponent ta'lim sifatini nazorat qilish bilan bir qatorda, o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini baholash va individual pedagogik yordamni rejalashtirish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ishlab chiqilgan modelning yana bir muhim jihati uning universalligidadir. Model umumiy o'rta ta'lim maktablari, professional ta'lim muassasalari hamda oliy ta'lim tashkilotlarida qo'llanilishi mumkin. Shuningdek, u an'anaviy, masofaviy va aralash ta'lim shakllarida ham samarali qo'llanish imkoniyatiga ega. Bu esa modelning amaliy qiymatini oshiradi va uni turli ta'lim muassasalari faoliyatiga moslashtirish imkonini beradi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ishlab chiqilgan modelning shaxsga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish, ta'lim sifatini oshirish hamda ta'lim oluvchilarning kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali ilmiy-metodik asos bo'la olishini ko'rsatdi.

Conclusion. Mazkur tadqiqot natijasida shaxsga yo'naltirilgan o'qitish modelining tarkibiy tuzilmasi va funksional komponentlari ilmiy jihatdan asoslandi hamda konseptual pedagogik model ishlab chiqildi. Modelning maqsadli, diagnostik, mazmuniy, tashkiliy-texnologik, baholash-analitik va natijaviy komponentlari o'zaro integratsiyalashgan holda pedagogik jarayonni samarali tashkil etish imkonini beradi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, modelni amaliyotga joriy etish ta'lim oluvchilarning individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olish, o'quv jarayonini individuallashtirish, mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirish hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, model pedagogik monitoringni takomillashtirish, baholash tizimini optimallashtirish va ta'lim natijalarini tizimli tahlil qilish uchun ham qulay metodik asos yaratadi.

Taklif etilgan model umumiy o'rta, professional va oliy ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etishda qo'llanilishi mumkin. Kelgusidagi tadqiqotlarda ushbu modelni eksperimental sinovdan o'tkazish, uning samaradorligini statistik tahlil qilish hamda raqamli ta'lim platformalari bilan integratsiyalash imkoniyatlarini o'rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Shunday qilib, ishlab chiqilgan shaxsga yo'naltirilgan o'qitish modeli zamonaviy ta'limning kompetensiyaviy yondashuv talablariga mos keladigan, ta'lim oluvchining shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydigan va pedagogik jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan ilmiy-metodik yechim sifatida baholanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tomlinson, C. A. (2017). *How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms* (3rd ed.). ASCD.
2. Hattie, J. (2009). *Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. Routledge.
3. UNESCO. (2023). *Guidance for Generative AI in Education and Research*. Paris: UNESCO.
4. OECD. (2023). *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
5. O'zbekiston Respublikasi. (2020). *Ta'lim to'g'risidagi O'RQ-637-son Qonuni*. Toshkent.
6. Avliyakov, N. X., & Musayeva, N. A. (2020). *Pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Yuldashev, J. G., & Usmonov, S. A. (2020). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: O'qituvchi.